

Stenohrama zasidannia Plenuma TsK KP Ukrainy vid 17–18 kvitnia 1973 r. Ch. II na 176 ark., TsDAHO Ukrainy, f. 1, op. 2, spr. 69.

Subbotina, I., 2008. *Sotsialno-demografichni protsesy v Ukraini u druii polovyni XX — na pochatku XXI st. (za danymy zahalnykh perepysiv naseleння 1959–2001 rr.)*. Dysertatsiia kandydata istorychnykh nauk, Chernihiv.

Chyshko, V., 1985. Vdoskonalennia sytemy pidhotovky kadriv spetsialistiv dlia silskoho hospodarstva USSR, *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, № 11, s. 15–25.

Hromova, O., 1980. *Razvitiie srednih proftehuchilishh v USSR (1965–1975 gg.)* Avtoreferat dissertatsii kandidata pedagogicheskikh nauk, Kiev.

Jacenko, N., 1973. *Razvitiie proftehhobrazovaniia v zapadnykh oblastjakh USSR (1944–1969): na materialah Zakarpatskoj, Ivano-Frankovskoj, Ternopol'skoj i Chernovickoj oblastej*. Avtoreferat dissertatsii kandidata pedagogicheskikh nauk, Odesa.

УДК 001 (478)

O. B. Soboleva

*Інститут Мистецтвознавства, фольклористики
та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України*

O. Soboleva

*Rylsky Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology
NAS of Ukraine*

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РОБОТИ В «ПОЛІ» У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ЗООЛОГІВ

Interpretation of «Field» Researches in the Professional Work of Ukrainian Zoologists

В статті розглядається проблема: як українські вчені-зоологи розуміли свою роботу в «полі», під час наукових експедицій. У дослідженні розглядається, яку роль відіграє збирання емпіричних даних в експедиціях у формуванні професійної ідентичності та наукового етосу вчених природничих спеціальностей.*

Ключові слова: антропологія науки, зоологія, дослідницькі практики, професіональна ідентичність.

This article is based on anthropological methodology and examines the problem of how Ukrainian zoologists understand their work in their field sites during investigative expeditions. Ethnographic examination of biologists community and

* Передусім хочу висловити щиру подяку усім моїм інформантам, котрі зголосилися дати інтерв'ю та допомогти мені у зборі інших матеріалів, котрі лягли в основу цієї статті. Також хочу висловити подяку Олені Боряк за слухні зауваження та доповнення, висловлені на етапі підготовки тексту до друку.

its research environment provides an opportunity to look at the problem of scientific practices in nature from new perspective. In zoologist's scientific practices natural environment is the main place where data is concentrated. For this reasons work in the field is so important for this discipline. Professional zoologists have not only find material in the field, but to be able interpret it correctly. Consequently to become a real professional it takes a long time for scientist to get experience and practical skills. The field is the place where professionalization of scientists takes place. During the work in nature circulate «tacit» knowledge from teacher to students. Work in field is very important for the shaping scientific identity and formulation of ideal form of representations of the professional group. Appealing to the problem of identity shows that despite of the all material and technical difficulties, Ukrainian scientists imagine their work as a vocation. The very idea of the purpose of their work, as the supreme value, allows scientists to continue their work and achieve results.

Keywords: anthropology of science, zoology, research practices, professional identity.

Сьогодні в світовій науці широко розвинувся міждисциплінарний напрям, який має назву «Вивчення науки та технологій» (STS — Science and technology studies). Вчені, що його представляють, працюють на межі кількох наукових дисциплін: соціології, філософії, культурної антропології, історії (Арюшина А. та інші, 2015). Важливим методологічним принципом розробок у рамках антропології науки є широке застосування «етнографічних» методів дослідження: розгорнутого інтерв'ю та включеного спостереження. Такий етнографічний інструментарій дає можливість зазирнути за лаштунки офіційної науки; вивчити, з якими щоденними проблемами стикаються наукові колективи; простежити неформальні механізми наукової діяльності; подивитися на внутрішню кухню творення нових знань.

Головне завдання цієї статті — вивчити проблему: як українські вчені-зоологи розуміють свою роботу «в полі», тобто в наукових експедиціях. В основну статтю лягли різні за тривалістю напівструктуровані інтерв'ю з ученими-зоологами, проведені в 2011–2012 та 2015 рр., з окремими респондентами практикувалися повторні інтерв'ю (загалом було опитано 13 осіб за 15 сеансів інтерв'ювання*. Також до дослідження залучено матеріали включеного спостереження, зібрані під час роботи польової школи-конференції в травні 2015 р.

Проблема особливостей роботи вчених «природничників» польових спеціальностей уже була предметом вивчення гуманітаріїв. Зокрема історич-

* У цій статті, враховуючи етичні норми та світову практику оформлення матеріалів інтерв'ювання, імена респондентів не вказуються в тексті.

ки, філософи й соціологи науки розробляли питання перетину двох наукових світоглядів: натуралістів-польовиків та експериментаторів-лабораторників (Kohler R. 2012, 2002, Mauz I. Granjou C., 2013, Тирас Х., 2015). Окремо також розглядали професійну ідентичність і норми поведінки науковця (Holden K., 2015, Мертон Р., 2000).

Оскільки сучасна українська зоологія — це наука, яка переважно вивчає дику природу, то й значення роботи вчених у «полі» — природному середовищі існування досліджуваних видів — є ключовим і в щоденних наукових практиках, і в конструюванні професійної ідентичності вчених.

По суті, вчені-природничники постійно перебувають на межі між світом природи та світом культури. В експедиції вони є агентами світу людей у природі. Вивчаючи явища природи, вчені шляхом публікації наукових праць переносять досліджувані факти до сфери культури, в даному разі — середовища наукової культури. Але й у суспільстві вони часто стають «адвокатами» дикої природи, виступаючи як експерти та беручи діяльну участь у природозахисному активізмі. Підхід до наукового процесу природничих «польових» дисциплін як до переробки природи в культуру не є новим для антропології та соціології науки. Навіть можна стверджувати, що саме для розробок, які тяжіють до антропологічного підходу, контраверсія природа/культура є центральною в різних дослідженнях (Hess D. J., 2007). Саме в цьому контексті особливо плідним є розгляд тих наукових дисциплін, котрі безпосередньо вивчають дику природу в просторі, до яких, зокрема, належить і зоологія.

Для розуміння дослідницької діяльності як такої та середовища, де відбувається науковий пошук (власне наукове поле) необхідно визначити особливості формування професійної ідентичності дослідника, а саме — окреслити його характерні уявлення про себе як про фахівця та про належність до окремої професійної групи. Також для вивчення щоденної діяльності вчених важливо звернутися до такого поняття як науковий етос — система ціннісних орієнтирів, особливих норм поведінки вченого та правил, які регулюють наукову діяльність як окремий соціальний інститут і не притаманні іншим соціальним системам (Мертон Р., 2000).

Перш за все, коли вчений говорить про поле, він говорить про місце, де проходить значна частина його професійної діяльності, описує простір, де відбувається науковий пошук і трапляються відкриття. В польовій роботі дослідники реалізують головну ціль науки — здобувають нові знання, які згодом оприлюднюють. Великою мірою саме прагматичність є основою ставлення наших інформантів, фахових біологів різних спеціалізацій, до дослідницького зоологічного поля як місця, де зосереджено первинну інформацію: «Потрібна верифікація даних моєї гіпотези. Гібридизують, чи ні, живуть по-

руч чи ні (...) Матеріалу немає, треба їхати в поле. І так у кожного є задача. Хтось вивчає географічну мінливість. Там, якісь тритони, жаби, миші. “А ти дивився проміжні форми?” — “Ні”. — “А ти знаєш, що вони там дрібніші, чи ні?”» /чол. 1961 р. н./

В ідеалі, справжньому дослідникові не має бути притаманна надмірна емоційність, оскільки вона заважає працювати. З перших років навчання в університеті в студентів різними методами притлумлюють почуття гидливості: «Абсолютно не брезгливые. Вот я абсолютно не брезгливая. (...) У нас вообще противопоказано быть брезгливым. Должны каких-то червяков резать, каких-то жаб вскрывать» /жін., 1981 р. н./.

Романтизм молодих дослідників, котрі йдуть у зоологію заради пригод, досвідчені фахівці також не вітають. Він заважає тверезо оцінювати ситуацію, визначати пріоритети, зрештою, він заважає і самій науці, оскільки через прагнення вивчати «екзотичні» чи «красиві» види в мальовничих ландшафтах молодий дослідник втрачає можливість займатися справжньою, але часом «нудною» і не романтичною наукою. Віру в забобони, коли вчений починає пояснювати собі речі, які з ним відбуваються в полі, не науковими категоріями, а якимись надприродними причинами, сприймають у середовищі науковців як певну слабкість. Принаймні, про це не прийнято говорити в моменти, коли вчені презентують роботу для широкого загалу, зокрема рідко згадувалися такі приклади й під час наших інтерв'ю.

Абсолютне переважання польової дослідницької діяльності й нехтування теорією та вимогою оприлюднювати доробок у формі наукових творів, притаманне дослідникам, котрі занадто вжились у середовище, яке вивчають, теж не вважається нормою для вченого-зоолога. «После того, как ты записал дневник, работа твоя на этом не закончилась, она только начинается» /жін., 1981 р. н./.

«Если он ездит в поле, но толку с него никакого, то его уважают просто как классного парня, с которым можно выпить» /жін. 1982 р. н./.

Небезпека «залишитися» в матеріалі, вочевидь, є спільною проблемою для всіх наукових дисциплін, де велику частку робочого часу займає збір емпіричних даних у «полі», й де не існує розподілу праці між роботою самих учених і технічних працівників чи виконавців. Зокрема, про це йшлося у статті Ю. Буйських, присвяченій роботі українських археологів (Буйських Ю., 2014).

Що вищий рівень професіоналізму — то прагматичніший підхід до організації та проведення експедицій. Наші респонденти зазначали, що справжніх професіоналів вирізняє ретельне планування перебігу експедиції. І тут ідеться не лише про наукову частину планування, але, в першу чергу, про побутову. Дослідник-польовик має попередньо вибудувати мережу контактів із місцевими жителями-помічниками, егерями, працівниками заповідників

і мисливцями. Особливо ретельно потрібно ставитися до розрахунку продовольства та складання маршруту: «Экспедиция, в которой ты прокололся с маршрутом и с едой — это заваленная экспедиция» /жін., 1981 р. н./ Слід урахувати й можливі небезпечні ситуації, які гіпотетично можуть трапитися під час роботи в полі.

Оскільки сьогодні фінансування експедицій обмежене, дослідники практикують короткі виїзди невеликими групами по 2–3 людини. В таких виїздах завдання, які ставлять перед собою різні науковці, мають збігатися для оптимального використання часу: «Відповідно у зоологів є свої задачі в полі. У одних задачі такі, в інших інші. Тому для нас дуже важливо об'єднуватися в групи подібних задач» /чол. 1961 р. н./

Основною науковою нормою для дослідника-зоолога є прагнення до об'єктивності та до максимальної точності спостережень і вимірювань у полі. Адже головною вимогою точних і природничих наук (sciences) є можливість для іншого дослідника, хоча б гіпотетична, повторити отриманий результат: «Метод — это то, что ты можешь объяснить другому человеку. Сможет он это повторить или не сможет — это уже другой вопрос. Но он не должен быть вот таким из серии: “кажется, это самка рыси, которая в детстве болела полиомиелитом”» /жін. 1982 р. н./ Одна з опитаних учених зазначає, що дослідники розуміють можливий вплив своєї суб'єктивності на інтерпретацію емпіричного матеріалу, але її прояви вважаються контрнормою в середовищі дослідників: «У нас есть субъективность. С ней борются всеми возможными методами. Но пока не всегда с результатом, что называется» /жін., 1981 р. н./

Важливою нормою поведінки під час роботи в експедиції є намагання уникнути можливого негативного впливу на предмет власного дослідження: до цього завжди прагнуть, але не завжди вдало. З одного боку, для дослідників-польовиків важливий етичний підхід до явищ природи, які вони вивчають. Головний метод зоолога-натураліста — спостереження — дає змогу застосовувати біо-етичний підхід у щоденній праці. З іншого боку, для досліджень зоологи часто змушені «вилучати» матеріал із природи, вбивати тварин для досліджень і колекцій. Ці практики часто змушують науковців замислюватися над питанням, наскільки їхні дії можуть змінити реальність, яку вони вивчають (Загороднюк І., 2003). Адже вчений, який перебуває і працює в межах дослідницького поля, збудує його своєю присутністю, змінює його, а отже, й певною мірою впливає на результати власного дослідження. Запровадження нових технологій (фотопастки, радіонашийники, ультразвукові детектори) дає сьогодні набагато більше можливостей обмежити впливи, пов'язані з присутністю дослідника в середовищі.

Поле — це те місце, де відбувається наукове відкриття, хоча воно може відбутися вже й у кабінеті, під час обробки даних, але сам первинний мате-

ріал здобувається саме в полі: «Це азарт! Як вам передати. Це як мисливець. Рибалка, який спіймав рибу. Азарт! І задоволення страшенне. І статтю пишеш, аж трусишся. Думаєш: “Ось я вам всім покажу! Я нове знайшов, ви ще цього не бачили!”» /чол., 1948 р. н./.

Отже, саме робота в полі дає вченому можливість здійснити професійну реалізацію та досягти зростання, здобути визнання серед колег і накопичити важливий професійний досвід. Якщо використовувати термінологію П. Бурдьє, то для вченого-зоолога поле — це те місце, де можна отримати важливий індивідуальний науковий капітал, котрий згодом трансформується в інституційну владу (посаду, ступінь, звання) (Бурдьє П., 2001). Саме тому, незважаючи на деяку романтизацію «поля», збір даних у природі є тим фундаментом, без якого була б неможлива професійна реалізація зоолога.

Інша важлива форма інтерпретації дослідницького поля, притаманна більшості наших опитаних респондентів, — це ставлення до нього як до середовища, де формується дослідницький професіоналізм. Саме в полі транслюються знання і здобувається досвід.

Усі респонденти зазначили, що з часом дослідник-польовик накопичує досвід, здобуває практичні знання, які можна віднести до сфери усних наукових знань. Тобто таких, які важко піддаються формалізації й трансляції звичним науковим шляхом, тобто через написання наукових текстів. Власне, ці знання часто і не варто висловлювати «формальними» методами. Вони потрібні лише в щоденній польовій роботі:

«Професійний мисливець знає, де сидить заєць. І він не буде бігати, де попало, а він прийде в те місце, де сидить заєць, сьогодні в цей час. Так само і зоолог, він прекрасно розуміє, де повинен бути його матеріал. Ну, воно приходить таке розуміння, звичайно, з досвідом. Але ж і для цього існує і спеціальна література. Ти спочатку читаєш спеціальну літературу, а тоді вже починаєш на власному досвіді це все повторювати» /чол., 1948 р. н./.

«Это опыт и все, это в книге не найдешь. Определишь, если ты приезжаешь в незнакомый лес. Чтобы знать, где лисицы находятся, где зайцы. Ты их еще не видишь, но ты уже должен знать, что они здесь есть, они тут должны быть. Ты уже смотришь по ландшафту. Микроландшафту, по растительности. Наличие, вот я знаю здесь поле, стог, что лисица может заделать лёжки. И выходит кормиться, скорее всего, по этой дороге» /жін. 1937 р. н./.

Здобуваються така інформація та навички лише під час перебування в полі, а транслюються найчастіше безпосередньо від учителя учням, або під час польової роботи від одного дослідника іншим.

У полі актуалізуються здатність ученого «бачити», «чути», «відчувати» матеріал. Наведемо для прикладу кілька типових цитат про інтерпретацію відчуттів як дослідницького інструменту в полі:

«Вот следопытство, в частности, нарабатывается годами. Сначала все делают очень грубые ошибки и это тоже нормально. А с годами человек **видит тонкости***, которые ему даже трудно объяснить другим» /жін. 1982 р. н./.

«Очень важно уметь хорошо рисовать, потому что кто рисует — **тот видит**. Сейчас большую помощь в работе этолога оказывает видекамера. Но это — опасная вещь, поскольку видеосъемка дает избыток информации. Ведь прежде нужно **суметь увидеть** то, что ты хочешь снять на видео, а потом все равно нужно выбирать отдельные кадры и их прорисовывать» (Панов Е., 2005).

«Как правило, это талант. Вот у нас была девочка, которая гениально находила птичьи гнезда. Вот именно птичьи гнезда. Вот она залезет в куст, а там гнездо. Как-то она их **видела, чуяла, чувствовала**. Потом, если у тебя **абсолютный слух**, то у тебя не будет никаких проблем, чтоб слушать птичьи голоса» /жін., 1981 р. н./.

Для того, щоб високоякісно і правдиво інтерпретувати побачене й почуте в полі, вченому-зоологу потрібно проводити багато часу в середовищі, де існує його об'єкт дослідження. Справжній спеціаліст має постійно підтримувати зв'язок (часом навіть трансцендентний) із об'єктом дослідження. Коли вчений безпосередньо бачить свій вид у природному середовищі, він починає не просто досліджувати свій «матеріал», він починає його «розуміти»:

«Ты постоянно в поле работаешь с объектом. Иногда не должен постоянно это осмысливать, постоянно писать какие-то статьи. Это уже давно написано. В XIX веке. Но ты постоянно в этом. Ты уже интуитивно знаешь, вот погода такая, ситуация такая, вот они загнездились. Вот они отгнездились. Вот они кого-то кормят, вот у них сейчас так. **То есть это как родственники**, что ли. И оно там чуть-чуть моргнуло, и ты уже знаешь, о чем оно думает. Как с родными и близкими» /жін., 1981 р. н./.

В професії зоолога також актуалізується поняття часу, адже для того, щоб правильно зрозуміти свій об'єкт, а відтак і коректно інтерпретувати здобуту інформацію, вчений має проводити багато робочого часу в полі. Для справжнього професіонала потрібні роки й десятиліття, щоб зрозуміти, як проявляє себе його вид у часовій динаміці.

Тож зоологічне дослідницьке поле — це не лише місце, де вчені збирають матеріали для наукових розвідок, — це середовище, де виробляються наукові норми та правила поведінки. Саме постійна щорічна робота в полі є тим майданчиком, де професіоналізується дослідник-зоолог.

Важливим є вивчення особистих наративів учених і для визначення того, як саме наукова діяльність взагалі та робота в полі зокрема, впливають на формування професійної ідентичності дослідників. У низці текстів уче-

* Тут і далі виділення автора.

них, де визначається мета наукової діяльності, наголошується на універсальності науки як окремого соціального інституту й системи ідей: «Наука в соціальной жизни резко отличается от философии и религии тем, что она по существу одина и одинакова для всех времен, социальных сред и государственных образований» (Вернадский В., 1991). Такий універсальність пояснюється тим, що в основі наукового пошуку лежить ідея наукової істини як трансцендентного ідеалу, бажаного та часто недосяжного канону, до якого має прагнути кожен учений. Для того, щоб зрозуміти, наскільки ця ідея універсальна та стійка, порівняємо дві цитати. Одна датується першою чвертю ХХ ст. та належить видатному українському вченому-філософу В. Вернадському, а друга — це слова сучасної української молоді дослідниці-зоолога: «Неизменная научная истина составляет тот далекий идеал, к которому стремится Наука и над которым постоянно работают ее рабочие» (Вернадский В., 1988). «Никакой истины не существует. А научная существует. Ее можно найти, мы ищем то, что есть. Мы ищем истину, которая совершенно точно существует, и которая, совершенно точно, находима» /жін., 1981 р. н./

В особистих наративах багатьох учених часто звучить ідея жертвності та служіння цьому вищому ідеалу — науковій істині. В таких текстах чітко простежується ідея необхідності відійти від індивідуальних особистих потреб для глобальної мети — наукового пошуку. Необхідність зректися особистих інтересів, розмити кордони особистості заради «служіння» науці є центральним концептом у формуванні професійної ідентичності вчених. Майже 150 років тому російський письменник і філософ О. Герцен, розмірковуючи про «природу» науки, влучно написав: «Наука требует всего человека, без задних мыслей, с готовностью все отдать и в награду получить тяжелый крест трезвого знания... Да, наука есть царство безличности, успокоенное от страстей, почившее в величавом самопознании, озаренное всепроникающим светом разума — царство идеи» (Герцен А., 1843).

Наукова діяльність часто змальовується як ціль життя, покликання, велика справа, порівняно з якою буденні побутові проблеми та особисті негаразди тьмяніють і не видаються такими важливими. Наведемо уривок зі спогадів С. Кузьміної, російської вченої-палеонтолога про свого вчителя, відомого дослідника А. Шера, де протиставляється особисте життя вченого та його професійне покликання: «Шер пытался внушить мне следующую философию. Конечно, прекрасно, когда человек живет в семье. Но если случилась так, что семья распалась, сосредотачиваться на этом простительно только тому, у кого в жизни нет другого **всепоглощающего занятия**. А мы счастливые люди тем, что у нас такое занятие есть — наша наука. Нам есть чем заняться, нам интересно жить. Мы не имеем права впадать в депрессию, так как мы заняты **раскрытием тайн природы**» (Кузьмина С., 2008).

Серед зоологів-польовиків тема роботи в полі є центральною в конструванні власної професійної ідентичності та формуванні ідеальних уявлень про професійну групу та ціннісних орієнтирів своєї діяльності. В більшості інтерв'ю та багатьох текстах спогадів відчутна інтерпретація роботи в полі, в природі або в лабораторії як життєвого покликання, а не як рутинної роботи. Ось як мету своєї наукової роботи описує в мемуарах український ентомолог І. Левченко: «Наука — это творческий процесс, который состоит из постоянных поисков и блужданий, неудач и находок. (...) Время, проведенное вне стен лаборатории, утрачено навсегда» (Левченко А., 2012).

Оскільки наука сприймається як мистецтво, сенс життя чи покликання, всі матеріальні труднощі, пов'язані з браком фінансування чи важкою фізичною працею під час експедицій, вважаються виправданим особистим внеском у наукову творчість. Як в усних, так і в письмових нараціях часто наголошується, що часом заради найвищої цілі, отримання нових знань, справжній зоолог здатний витримувати фізичні випробовування, які не під силу «звичайній» людині: «Я помню, как часами ползал по отмелям за зуйками и замерзал страшно: когда по окончании наблюдений хотел разжечь костер, руки тряслись так, что невозможно было собрать хворост. Так кто же добровольно пойдет на все это?» (Панов Е., 2005). Сюжет фізичного подвигу вченого міститься, зокрема, в історії-бувальщині, котра змальовує діяльність радянського дослідника-орнітолога. Зоолог у пошуках нового матеріалу демонстрував справжні дива, на котрі не були здатні прості обивателі. Дослідник-орнітолог з клітками та спорядженням зміг дістатися дуже складної скельної ділянки в горах, куди з великими труднощами спромоглася дійти група професійних альпіністів /жін., 1981 р. н./.

У текстах часто фігурує образ ученого, який ніколи не перестає займатися наукою, навіть у найскладніших життєвих обставинах, незважаючи на страждання й нестатки. У спогадах український орнітолог М. Банік описує образ відомого російського зоолога XIX ст. М. Северцева, який займався наукою, навіть перебуваючи в полоні: «И запомнившийся на всю жизнь образ исследователя, не перестававшего наблюдать за птицами и примечать изменения ландшафтов даже в положении привязанного к лошади пленника с разрубленной шашкой головой. После этой маленькой книжечки по-другому стал я смотреть на портрет солидного, бородатого человека в очках, — одного из лучших русских экологов!» (Банік М., 2010).

Тож звернення до особистих наративів, де описується робота зоологів у полі, дає нам можливість вивчити, з яких концептів складається колективна професійна ідентичність дослідників. Це дає змогу розглянути як саме формуються уявлення вчених не тільки про мету своєї роботи, але й про власні життєві цілі та стратегії.

Наведені матеріали — це лише перша спроба використати культурно-антропологічну методологію та етнографічний інструментарій для вивчення наукового виробництва. Дослідження спільноти українських зоологів та їхнього наукового середовища дало можливість подивитися на проблему роботи вчених у природі з кількох перспектив. Природне середовище для зоолога є головним місцем, де сконцентровано дані, саме тому робота в полі така важлива в цій дисципліні. Для того, щоб ефективно «дістати» матеріал із поля та коректно його інтерпретувати, вченому-зоологу потрібно багато часу для здобування досвіду та практичних навиків. Саме під час роботи в полі професіоналізуються науковці, циркулюють «усні» знання, що передаються від учителя учням. Робота в природі дуже важлива і для формування наукової ідентичності та ідеальних уявлень про професійну групу. Звернення до проблеми ідентичності показало, що, незважаючи на всі матеріальні та технічні складності, українські вчені ставляться до своєї роботи як до покликання. Саме уявлення про мету своєї діяльності як про найвищу цінність, дає вченим змогу працювати й досягати результатів. Наше дослідження показало, що вчені-зоологи, описуючи свою роботу, часто послуговуються такими етичними категоріями, як відданість, служіння та чесність. Таке етичне нормування власної діяльності є тим фреймом, котрий визначає професійну самоідентифікацію дослідників, а також потужним стимулом для роботи в складних умовах обмеженого фінансування та браку комунікацій із зарубіжними науковими центрами.

В контексті постійних публічних дискусій щодо ефективності української науки та перспектив її реформування, котрі точаться нині, застосування антропологічної методики для вивчення наукових спільнот видається дуже перспективним і своєчасним, оскільки дає можливість вивчити цю проблему з перспективи самих суб'єктів дослідницької діяльності.

Артюшина, А., Баранов, Д., Вахштейн, В., Вдовиченко, В., Ерофеева, М., Константинова, М., Соколовский, С., Уварова, Т., Утехин, И., Хохловская, Л., Шнирельман, В., 2015. Незамеченная Революция. *Антропологический форум*. № 24. с. 7–92.

Банник, М., 2010. Слово об учителе. *Птицы бассейна северского Донца*, 11, с. 15–21.

Буйських, Ю., 2014. «Археологія як спосіб життя...»: до питання вивчення української археологічної субкультури. *Поле: збірник наукових праць з історії, теорії та методології польових досліджень*, Т. 1, Дуліби, Київ, с. 5–106.

Бурдьє, П., 2001. Клиническая социология поля науки. Социоанализ Пьера Бурдьє. *Альманах Российско-французского центра социологии и философии Института социологии Российской Академии наук*, Москва.

Вернадський, В., 1988. *Труди по всеобщей истории науки* — 2-е изд. Наука, Москва.

Вернадский, В., 1991. *Научная мысль как планетное явление*, Рипол Классик, Москва.

Герцен, А., 1843. *Дилетантизм в науке. Статья четвертая*. [online] Проект «Собрание классики». Режим доступа: http://az.lib.ru/g/gercen_a_i/text_0174.shtml

Загороднюк, І., 2003. Ціна життя тварини з точки зору зоолога. *Екосфера*, 9–10, с. 10–14.
 Кузьміна, С., 2008. *Памяти Андрея Шера* [online] Памяти Андрея Шера. Режим доступа: http://av-sher.narod.ru/SK_memory.html

Левченко, І., 2012. *Из воспоминаний И. А. Левченко (к восьмидесятилетию со дня рождения)* [online] Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України. Режим доступа: izan.kiev.ua/ppages/beedance/memoir.doc

Мертон, р., 2000. Наука и социальный порядок. Перевод В. Г. Николаева. *Личность. Культура. Общество*, 2 (2), с. 191–207.

Панов, Е., 2005. Как стать этологом и стоит ли это делать? [online] *Полевая этология. Наука и судьба*. Режим доступа: <http://tinyurl.com/j7qjc4g>

Тирас, Х., 2015. Этика и практика биологического исследования: 200 лет эволюции. *Философия науки*, 20, с. 144–168.

Kohler, R., 2011. Practice and Place in Twentieth-Century Field Biology: A Comment. *Journal of the History of Biology J Hist Biol*, 45(4), pp. 579–586.

Holden, K., 2014. Lamenting the Golden Age: Love, Labour and Loss in the Collective Memory of Scientists. *Science as Culture*, 24 (1), pp.24–45.

Kohler, R., 2002. *Landscapes & Labscapes: Exploring the Lab-field Border in Biology*. University of Chicago Press.

Mauz, I. and Granjou, C., 2013. A New Border Zone in Science. Collaboration and Tensions between Modelling Ecologists and Field Naturalists. *Science as Culture*, 22(3), pp. 314–343.

Hess, D., 2007. Crosscurrents: Social Movements and the Anthropology of Science and Technology. *American Anthropologist*, 109(3), pp. 463–472.

Artjushina, A., Baranov, D., Vahshejtn, V., Vdovichenko, V., Erofeeva, M., Konstantinova, M., Sokolovskij, S., Uvarova, T., Utehin, I., Hohlovskaja, L., Shnirel'man, V., 2015. Ne-zamechennaja Revoljucija. *Antropologicheskij forum*, 24. s. 7–92.

Banik, M.V., 2010. Slovo ob uchitele. *Pticy bassejna severnskogo Donca*, 11, с. 15–21

Buiskykh, Iu. S., 2014. «Arkeolohiia yak sposib zhyttia...»: do pytannia vyvchennia ukrainskoi arkeolohichnoi subkultury. *Pole: zbirnyk naukovykh prats z istorii, teorii ta metodolohii polovykh doslidzhen*, T. 1, Duliby, Kyiv, s. 5–106.

Burd'e, P., 2001. Klinicheskaja sociologija polja nauki. Socioanaliz P'era Burd'e. *Al'manah Rossijsko-francuzskogo centra sociologii i filosofii Instituta sociologii Rossijskoj Akademii nauk*, Moskva.

Vernadskij, V., 1903. O nauchnom mirovozzrenii. Na perelome. *Filosofskie diskussii*, T. 20, s. 180–203.

Vernadskij, V., 1991. *Nauchnaja mysl' kak planetnoe javlenie*, Ripol Klassik, Moskva.

Gercen, A.I., 1843. *Diletantizm v nauke. Stat'ja chetvertaja*. [online] Proekt «Sobranie klassiki». Available from: http://az.lib.ru/g/gercen_a_i/text_0174.shtml

Zagorodnjuk, I., 2003. Ціна життя тварини з точки зору зоолога. *Екосфера*, 9–10, с. 10–14.

Kuz'mina, S., 2008. Pamjati Andreja Shera [online] *Pamjati Andreja Shera*. Available from : http://av-sher.narod.ru/SK_memory.html

Levchenko, I., 2012. *Из воспоминаний И. А. Levchenko (к восьмидесятилетию со дня рождения)* [online] Інститут зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України. Available from : izan.kiev.ua/ppages/beedance/memoir.doc

Merton, R., 2000. Наука и social'nyj porjadok. Perevod V.G. Nikolaeva. *Lichnost'. Kul'tura. Obshhestvo*, 2 (2), с. 191–207.

Panov, E., 2005. Как stat' jetologom i stoit li jeto delat'? [online] Polevaja jetologija. *Nauka i sud'ba*. Available from : <http://tinyurl.com/j7qjc4g>

Tiras, H., 2015. Jetika i praktika biologicheskogo issledovaniya: 200 let jevoljucii. *Filosofija nauki*, 20, s. 144–168.

Kohler, R., 2011. Practice and Place in Twentieth-Century Field Biology: A Comment. *Journal of the History of Biology*, 45(4), pp. 579–586.

Holden, K., 2014. Lamenting the Golden Age: Love, Labour and Loss in the Collective Memory of Scientists. *Science as Culture*, 24(1), pp. 24–45.

Kohler, R., 2002. *Landscapes & Labscapes: Exploring the Lab-field Border in Biology*. University of Chicago Press.

Mauz, I. and Granjou, C., 2013. A New Border Zone in Science. Collaboration and Tensions between Modelling Ecologists and Field Naturalists. *Science as Culture*, 22(3), p. 314–343.

Hess, D., 2007. Crosscurrents: Social Movements and the Anthropology of Science and Technology. *American Anthropologist*, 109(3), pp. 463–472.

УДК 061.1(ЄС):327.7+351

Ю. М. Перга

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

I. Perga

*National Technical University of Ukraine
«Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute»*

**ЗАРОДЖЕННЯ ПОЛІТИКИ ІКТ В ЄС
(кінець 1990-х — 2010 рр.)**

***The origin of ICT policies in the European Union
(end of 1990's — 2010)***

У статті розглянуто зародження у ЄС єдиної політики стосовно ІКТ-сектору та початки формування загального інформаційного простору регіону. Автор аналізує основні етапи впровадження цієї політики, які втілювались у межах 5-ї, 6-ї, та 7-ї рамкових програм Європейського союзу.

Ключові слова: Європейський союз, ІКТ, інформаційне суспільство, Електронна Європа.

The article examines the origin in the EU a unified policy regarding the ICT sector and the beginnings of the creation of common information space in the region. The author analyzes the main stages of the implementation of this policies («e-Europe 2002», «e-Europe 2005», «European Information Society 2010»), which were implemented into life during the 5th, 6th and 7th framework programs of the European Union.

Keywords: European Union, ICT, information society, eEurope.